

О. РАШИДОВ

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ МАҲАЛЛИЙЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ВА УНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА АМАЛГА ОШИРИЛИШИ

Ўзбекистонда 1923-1933 йиллардаги совет бошқаруви тизимида давлат идораларини маҳаллийлаштириш сиёсати 3 босқичда амалга оширилди¹. Биринчи босқич 1923 – 1927 йилларни ўз ичига олиб, бу давр асосан иш юритишни маҳаллий тилларга ўтказишга ҳаракат қилиш билан тавсифланади. Аммо бу жараёнда бошқарув учун миллий кадрлар тайёрлаш ва уларни турли муассасаларга муносиб тарзда жойлаштириш эътибордан четда қолдирилди. Мазкур босқичда давлат идораларига маҳаллий кадрларни жалб қилиш ва иш юритишнинг ўзбек тилида олиб борилиши юзасидан декретлар, қарорлар, йўриқномаларнинг қабул қилиниши ҳамда қурултой ва конференцияларнинг кўрсатмалари бўлишига қарамай, маҳаллийлаштириш масаласи бир жойда тўхтаб қолган. Маҳаллийлаштириш комиссиясининг ҳисоботларида ушбу масала юзасидан жиддий муаммолар борлиги, жойларга юборилган тажрибачилар камситилаётганлиги, уларга иш ўргатилмаганлиги, ҳатто европа миллатига мансуб раҳбар ходимлар мазкур комиссия қарорига қарши чиқаётганлиги қайд этилган². Шунини ҳам айтиб ўтиш керакки, комиссия кичик сиёсий орган бўлиб, бир кишини ўзича муассасаларда ишга жойлаштириш олмаган. Маҳаллийлаштириш комиссиясига иш сўраб келадиган кишиларнинг аксарияти ижтимоий жиҳатдан қийналган ишчи, деҳқонлар бўлган. Бу тўғрида коммунистик партиянинг XII съездида шундай қарор қилинган: “Ўрта Осиё халқларининг маданиятидан орқада қолганларини назарда тутиб, улар орасидан билимли, зарарсиз ва партияга садоқат билан хизмат қиладиган зиёлиларни ҳар қандай йўллар билан тўплаб, совет маҳкамаларига жалб қилинсин”³.

Иккинчи босқич, 1928 – 1930 йилларни ўз ичига олиб, у янги босқич номи билан ҳужжатларда қайд этилган. Бу даврда ишлар илгаридек назарий йўл билан олиб борилмасдан, балки амалий йўлга ўта бошлади.

¹ Қаранг: Рашидов О.Р. Ўзбекистонда совет бошқаруви структурасидаги кадрларни маҳаллийлаштириш сиёсатининг айрим жиҳатлари // O'zbekistontarixi. 1-сон. 2017. 22–33 бетлар.

² Гиёсиддин. Марказий ерлилаштириш комиссиясининг тузилганига бир йил тўлиши муносабати билан// “Туркистон”. 1924 йил 31 август. 340-сон.

³ Нурулла Мурод. Ўзбекистонда ерлилаштириш ишлари (Мубоҳаса йўли билан) // Қизил Ўзбекистон. 1925 йил 21 декабр. 307-сон.

Бу соҳада маълум ишлар амалга оширилиб, баъзи муаммолар бартараф этилган. 1928 йил 18 февралда Ўзбекистон ССР Советлари Марказий Ижроия Комитети ва Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари Советининг “Давлат аппаратини ўзбеклаштириш тўғрисида” 20-рақамли қўшма қарори қабул қилинди⁴. Ушбу қарорда давлат бошқарувининг барча жабҳаларида иш юритишни ўзбек ва рус тилларида параллел равишда олиб бориш, европа миллатига мансуб ходимларнинг ўзбек тилини ўрганиши учун тўғрақлар очиш ҳамда маҳаллий аҳолидан ишчи кадрларни тайёрлаш каби муҳим масалалар яна бир бор таъкидлаб ўтилди⁵.

Янги босқичда баъзи соҳада маҳаллий кадрларни тайёрлаш бўйича маълум ишлар амалга оширилди. Жумладан, давлат идораларида тажрибачи сифатида амалиёт ўтаётган маҳаллий кадрларга муносабат ўзгарди. Уларни камситиш, муносиб бўлмаган ишларга рўбарў қилиш, меҳнатига ҳақ тўлаш ва уларни орқага қайтариб юборишларнинг олдини оладиган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар тизими ишлаб чиқилди. Хусусан, Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг баъзи моддаларига қўшимчалар киритилди. Унга кўра муассасалар раҳбарлари бўлган русийзабон ходимларнинг маҳаллий ишчиларга нисбатан ҳар қандай қаршилиқларига жазо чоралари кучайтирилди.

Учинчи, якуний босқичда яъни, 1931–1933 йилларда Ўзбекистон республикаси ҳудудидаги барча муассасаларда маҳаллийлаштириш ишларининг тугалланиши белгиланди. Ўзбекистонда ССРда давлат идораларини маҳаллийлаштириш сиёсати большевиклар томонидан белгилаб берилган ва маълум чегара доирасида амалга оширилган. 1931 йил 11 декабрда СССР Марказий Ижроия Комитети Президиумининг “Ўзбекистон ССР аппаратини ўзбеклаштириш тўғрисида”ги қарорига⁶ биноан қисқа муддатда давлат идораларини маҳаллийлаштириш ва иш юритишни ўзбек тилига ўтказиш ишини якунлаш лозимлиги таъкидланди. Ушбу қарор асосида 1932 йилнинг 5 январида Ўзбекистон ССР Компартияси МК республикада давлат идораларини ўзбеклаштириш ишларини тўхтатиш тўғрисида 127-рақамли қарорни⁷ қабул қилди. Юқорида таъкидланган қарорлар асосида 1933 йилнинг 1 апрелидан бошлаб, Ўзбекистон ССРда маҳаллийлаштириш ишлари тўхтатилди.

⁴ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5194-иш, 19-варақ; Ражабов К., Қандов Б., Ражабова С. Ўзбекистон тарихининг муҳим саналари (Энг қадимги даврдан бугунги кунгача). Тўлдирилган ва қайта ишланган олтинчи нашр. Тошкент: O'zbekiston, 2015. Б. 198.

⁵ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5194-иш, 19-20-варақлар.

⁶ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 10-рўйхат, 4-иш, 46-варақ.

⁷ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 8-рўйхат, 612-иш, 1-варақ.

Шу ўринда маҳаллийлаштиришнинг иккинчи даври янги босқичдаги жараёнлар тўғрисида алоҳида тўхталиш мақсадга мувофиқдир. 1928 йили Бутуниттифоқ КП МИК вакиллари томонидан амалга оширилган Ўрта Осиёда иш юритишни маҳаллий тилларга ўтказиш ва муассаса ҳамда ташкилотларни маҳаллийлаштиришни текшириш натижалари тўғрисидаги маърузада Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари совети маҳаллийлаштиришда ёмон ибрат бўлаётганлиги келтирилиб, унинг округ ижрокўми билан алоқаларини 90 фоизга (ортиқ даражада) рус тилида олиб бораётганлиги танқид қилинган⁸. Мазкур маърузада Ўзкоммуналбанк, Ўздавлатқурилиш идоралари 1927 йилдан ўзбек ва рус тилларида параллел иш юритишни амалга оширган бўлса-да, 1928 йилда бу бекор қилинганлиги таъкидланган⁹. Шунингдек, маҳаллийлаштиришнинг тўртинчи йил кетаётганлигига қарамай, Ўздавлатрежалаштириш, Ўрта Осиё тижорат банки, Автосаноатсавдо (Автопромторг), Кредитбюро ва бошқа ташкилотлар иш юритишни икки тилда параллел равишда олиб боришни хаёлига ҳам келтирмаётганлиги қайд этилган. Қатор муассасалар (Ўздавлат наشريёти (УзГИЗ), Соғлиқни сақлаш халқ комиссарлиги, Марказий статистика бошқаруви (ЦСУ), Ўзбек давлат савдо, Қишлоқ хўжалик банки штатида таржимон, ўзбекча алифболи машиналар ва машинисткаларга эга бўла туриб, иш юритиш 90 фоизга рус тилида олиб бораётганлиги келтирилган¹⁰.

1928 йил 21 январь куни Ўзбекистон ССР МИК Президиуми Ўзбеклаштириш бўйича комиссиянинг маърузасини тинглаб, қатор муассасаларда ва биринчи навбатда кенг омма билан бевосита боғлиқ муассасалар (округ ижрокўми, туман ижрокўми)да иш юритишни ўзбек тилига тўлиқ ўтказиш ниҳоятда муҳим деб эътироф этди¹¹. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, қишлоқ шўролари ва туман ижрокўмларида иш юритишни ўзбек тилига тўлиқ ўтказиш, аралаш туманларда икки тилда параллел тарзда олиб борилишини таъминлаш кўрсатилган. Шунингдек, қарорда аҳоли орасида тожиклар кўп бўлган туманларда давлат аппаратини тожиклаштириш талаби ҳам илгари сурилган¹².

1928 йил 18 февралда Ўзбекистон ССР Шўролари Марказий Ижроия Комитети ва Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари Советининг “Давлат

⁸ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 7-варақ.

⁹ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 8-варақ.

¹⁰ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 8-варақ.

¹¹ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 4-варақ.

¹² Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 5-варақ.

аппаратини ўзбеклаштириш тўғрисида”ги 20-рақамли қўшма қарори қабул қилинди¹³. Ушбу қарор 10 та банддан иборат бўлиб, бунда давлат бошқарувининг барча жабҳаларида иш юритишни ўзбек ва бошқа маҳаллий тилларда олиб бориш, европа миллатига мансуб ходимларнинг ўзбек тилини ўрганиши учун тўғарақлар очиш ва маҳаллий аҳолидан ишчи кадрларни тайёрлаш каби муҳим масалалар киритилди¹⁴.

Қарорда ходимлар малакасининг етарли эмаслиги, европаликларни мажбурий равишда ўзбек тилига ўргатиш ва уни ўрганишни рағбатлантирувчи қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш масаласи илк бор қўйилди. Ўзбекистон ССР Жиноят Кодексига идораларни маҳаллийлаштириш тўғрисидаги қарорларни бажармаганларни жазоловчи модда киритиш тўғрисида низом илгари сурилди¹⁵. Мазкур қўшма қарорнинг қабул қилиниши давлат идораларини маҳаллийлаштириш ишини янги босқичга олиб чиқди. Шундан сўнг Ўзбекистон ССРдаги барча нозирликлар ва муассасаларда иш юритишни ўзбек тилида олиб бориш ҳамда маҳаллий миллат вакиллари бошқарувга кенг жалб қилиш борасида маълум ишлар амалга оширилди. Бу борада Ўзбеклаштириш комиссиясининг Самарқанд бўлимида томонидан 20-рақамли қарор ижроси юзасидан берилган ҳисоботда қуйидагилар келтирилади: “Ўзбеклаштириш тўғрисида ҳукуматнинг 1928 йил февраль ойида чиқарилган қатъий қароридан кейин округ ўзбеклаштириш комиссияси ўзининг режасини ўзгартириб идора ва ишчиларни тўғридан-тўғри туб миллатдан чиққан ишчилар билан тўлдиришга киришди. 3 мартдан 30 апрелгача округ миқёсида идораларга туб миллат халқидан 94 ишчи жойлаштирилди. Бундан ташқари мазкур муддат ичида меҳнат биржаси орқали турли ишларга 117 киши юборилди. Ишга қўйилган 200 дан ортиқ ишчининг ҳаммаси ёшлар ва касаба аъзолари ҳисобланади”¹⁶.

Ўзбекистон ССР МИКнинг 1928 йил февралдаги қарори билан ЎзССР Жиноят кодексининг 155-моддасини қуйидаги қисм билан тўлдириш белгиланди: “Давлат аппарати ва саноатни ўзбеклаштириш масаласида мансабдор шахсларга қонуний жиҳатдан юклатилган вазифаларни бажармаслик, шунингдек, бу вазифаларни бажаришга эътиборсизлик, совуққон ва виждонсизларча муносабатда бўлиш ёки сунъий равишда бундай ҳолатларни юзага келтириш, белгиланган чораларни четлаб ўтиш ҳамда ушбу тадбирларни амалга оширишга тўсқинлик қиладиган тур-

¹³ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5194-иш, 19-варақ.

¹⁴ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5194-иш, 19-20-варақлар.

¹⁵ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 5-варақ.

¹⁶ Ўзбеклаштириш ишлари // “Қизил Ўзбекистон”. 1928 йил 11 май, 105-сон.

ли ҳаракатларга жазо чоралари кўрилади”¹⁷. Шу тарзда ўзбеклаштириш ишларини самарали ташкил этишнинг ҳуқуқий асоси ҳам мустаҳкамланиб борилди.

Давлат идораларини маҳаллийлаштириш соҳасида қабул қилинган 20- рақамли қарорнинг бошқа қарорлардан яна бир фарқи шундаки, унинг «г» бандида аҳоли орасида тожиклар кўп бўлган туманларда давлат идораларини тожиклаштириш талаби илк бор илгари сурилди¹⁸. Хусусан, Ўзбекистон ССРнинг Хўжанд округидаги давлат идораларида иш юритиш 3 та – рус, ўзбек ва тожик тилларида олиб борилиши жорий қилинди¹⁹.

Ўзбекистон ССР МИКнинг 1928 йил 3 апрелдаги мажлиси 32/10-баённомасининг кўчирмасида келтирилишича, икки ҳафта муддатда кўмита марказий аппаратида ўзбек тилини биладиган ходимлар билан тўлдириши лозимлиги белгиланган. Европа миллатига мансуб ходимлар 7 ой давомида ўзбек тилини ўрганишга мажбур қилиниши ва ундан бош тортганлар ишдан бўшатилиши ҳақида огоҳлантирилган²⁰.

1928 йил 17 майда бўлиб ўтган ўзбеклаштириш бўйича Марказий комиссия мажлисида Ўзбекистон ССР МИКнинг ҳисоботи эшитилди. Бунда давлат идораларини ўзбеклаштириш ва иш юритишни ўзбек тилига ўтказиш тўғрисидаги 20-рақамли қарор асосида МИКда амалга оширилган ишлар хусусида қуйидагилар таъкидланган: “Мазкур қарор қабул қилинишидан олдин Ўзбекистон ССР МИК аппаратида 76 та штат бирлиги мавжуд бўлиб, ушбу миқдор сақланиб қолган. Миллий таркиб бўйича ўзбеклардан 25 ходим ўрни 30 нафарга етган. Европалик ходимлар 51 нафардан 46 нафарга қисқарган. Ушбу марказий идорада маҳаллий кадрлар салмоғи қарийб 40 фоизга етгани қайд этилган”²¹.

Ўзбекистон ССР ташкил топган дастлабки йилларда МИК марказий аппаратида ўзбек тилида иш юритиш 15 фоизни ташкил қилган, икки тилда параллел иш юритиш 45 фоизни ва фақат рус тилида иш юритиш 40 фоизни ташкил қилган. 1928 йил май ҳолатидаги ҳисоботда эса ўзбек тилида иш юритиш 65 фоизни, параллел иш юритиш 35 фоизни ташкил этганлиги келтирилган²².

¹⁷ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5164-иш, 46-варақ; Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 4-рўйхат, 492-иш, 230-варақ.

¹⁸ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 4-варақ.

¹⁹ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 8-варақ.

²⁰ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 4-рўйхат, 494-иш, 50–51-варақлар.

²¹ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 4-рўйхат, 493-иш, 5-варақ.

²² Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 4-рўйхат, 493-иш, 6–7-варақлар.

1928 йилнинг 21 майида Ўзбекистон ССР Давлат идораларини ўзбеклаштириш марказий комиссиясининг 74-сонли низоми эълон қилинди²³. Бу низом маҳаллийлаштириш комиссиясига давлат аппарати ва саноатни ўзбеклаштириш ишини аниқ ва режали бошқариш имконини берди. Комиссия томонидан амалга оширилган амалий иш сифатида МИК ва ХКС топшириқларини ҳақиқатан аниқ ва етарли даражада чуқур бажараётганлигини кўрсатди. Ўзбекистон ССР ташкил этилган дастлабки йилларда давлат идораларида тажрибачи сифатида амалиёт ўтаётган ходимлар европа миллатига мансуб раҳбарлар қаршилигига учрар, ҳуқуқлари поймол бўлар ва уларга маош тўланмасдан камситилар ҳамда штатга лойиқ топилмасдан орқага қайтарилиб юборилар эди. Маҳаллийлаштириш сиёсатининг янги босқичи белгилангандан сўнг бундай ишлар нисбатан тартибга солина бошланди. Жумладан, тажрибачиларга хизмат ҳақи тўлаш хусусидаги маблағни тартибга солиш масаласи билан Ўзбекистон ССР Меҳнат халқ комиссарлигининг 1928 йил 13 апрелидаги 3/11 қарори қабул қилинди²⁴. Қарорга биноан Ўзбекистон жумҳурияти доирасида бўлган бутун давлат кооператив ва бошқа идоралар 1928 йил 1 майдан эътиборан амалиёт ўтаётган тажрибачиларига бериладиган хизмат ҳақини янги тартиб бўйича тўлашга мажбур қилинганлар. Хизмат ҳақини давлат нормаси бўйича ўтказадиган идора ва муассасаларда ерлик аҳолидан бўлган тажрибачиларга хизмат ҳақи ишни ўргатиш баробарида штат юзасидаги ходимларнинг вазифаларига белгиланган нархдан 20 фоиз кам бериладиган бўлди²⁵. Илгари тажрибачиларнинг меҳнати ҳисобга олинмас ва уларга маош тўлаш пайсалга солинарди. Мазкур қарор кучга киргач, тажрибачилар муассасаларда фаолият юритаётган европа ва маҳаллий миллат ишчилари маошидан бироз камроқ маош олиб, иш ўрганиши ҳамда амалиёт ўташи лозим бўлди.

Марказий ўзбеклаштириш комиссияси томонидан 1928 йилнинг 13 августида қабул қилинган 8-қарорининг 6-бандига мувофиқ давлат идораларида икки тилда иш юритадиган барча ишчиларнинг маоши кўпайтирилишига буйруқ берилди²⁶. Бундан ташқари шу йили Ўзбекистон ССРнинг барча муассасаларида иш юритишни маҳаллий тилларда олиб бориш ҳамда европа миллатига мансуб ходимлар учун ўзбек тилини ва янги лотин алфавитини ўрганишга йўналтирилган курс ва тўғара-

²³ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 5-варак.

²⁴ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 4-рўйхат, 592-иш, 87-варак.

²⁵ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 4-рўйхат, 592-иш, 87-варак.

²⁶ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5148-иш, 2-варакнинг орқаси.

клар очиш лозимлиги тўғрисида декрет эълон қилинди. Декретга асосан ўзбеклаштириш уч йиллик муддатда амалга оширилиши белгиланди²⁷.

Ўзбеклаштириш комиссиясининг Самарқанд бўлимида маҳаллийлаштириш ишларининг 1928 йил май ойига қадар бўлган ҳолат бўйича келтирилган ҳисоботда қуйидаги маълумотлар берилди: “Бутун округ идораларида европалик ишчилар учун ўзбек тили курслари очилди. Ҳозирги кунда бу курсларда янги ўзбек алифбоси бўйича ўзбек тили дарслари давом этиб турибди. Ҳукуматнинг ўзбеклаштириш сиёсатига баъзи бир идора бошлиқлари тарафидан эътибор қилинмаслик ҳолатлари ҳам йўқ эмас. Лекин округ комиссияси томонидан уларга қарши қаттиқ чоралар кўрилмоқда. Бу тўғрида суд орқали жавобгарликка тортилган идора бошлиқлари ҳам бор”²⁸.

1928 йил 18 октябрда “Ўзбекистон ССРнинг муассаса, корхона, ташкилотлари ишчилари ва ходимларининг мажбурий равишда ўзбек тилини ўрганиши тўғрисида”ги қарор қабул қилинди²⁹. Қарорда русийзабон ходимлар учун ўзбек тилини мажбурий равишда ўрганишни уч навбатда амалга ошириш белгиланди. Бу биринчи навбатда – Марказий Ижроия Қўмитаси, Халқ Комиссарлари Шўроси ҳамда барча ижрокўмлар ва кенгашлар, шунингдек, Адлия халқ комиссарлиги, Меҳнат халқ комиссарлиги, Ички ишлар халқ комиссарлиги, Ишчи-деҳқон инспекцияси ва Ижтимоий таъминот халқ комиссарлиги, кооперациялар, “Ўзбекпахта”, Ўзбекистон давлат нашриёти, суғурта, почта ва телеграф (унинг ЎзССР даги муассасалари), темир йўл ҳаракати, қишлоқ хўжалигининг Ўзбексавдо (Ўзбекторг) ва Қишлоқ саноати (Сельпром) ташкилотларида амалга оширилиши лозим эди.

Иккинчи навбатда – Молия халқ комиссарлиги, Соғлиқни сақлаш ва Савдо халқ комиссарлиги, Халқ Хўжалигининг Олий Кенгаши (ВСНХ) ва бошқа ташкилотлар;

Учинчи навбатда – марказий, округ ва шаҳар муассасалари шулар жумласидан эди. Шунингдек, мазкур қарорда 1929 йилнинг 1 октябридан бошлаб, ўзбек тилини билмайдиган (махсус малакага эга бўлганлардан ташқари) шахсларни ишга қабул қилиш тўхтатилиши қайд этилган³⁰.

1928 йилнинг декабрида республикадаги барча муассасаларда параллел иш юритишга ўтиш 34 фоизда, марказий аппаратда 19 фоизда

²⁷ “Правда Востока”. 7 октябры 1928 г.

²⁸ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5182-иш, 13-варак; Ўзбеклаштириш ишлари // “Қизил Ўзбекистон” 1928 йил 11 май, 105-сон.

²⁹ Ўзбекистон МДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 6-варак.

³⁰ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 174-иш, 6-варак.

ифодаланди. Афсуски, бу пайтда маҳаллийлаштиришдан узоқ бўлган банкларда иш 100 фоиз рус тилида олиб борилди³¹. Қайд этилган санадаги маълумотларга кўра, Ўзбекистон ССРда мавжуд бўлган банкларда маҳаллий кадрларнинг салмоғи қуйидагича бўлган: Осиё банкида 34 нафар ходимдан 2 нафари, Коммунал банкда 51 нафардан 5 нафари, Марказий банкда 22 нафардан 4 нафари, Давлат банкида 59 нафардан 4 нафари, Қишлоқ хўжалиги банкида 92 ходимдан 17 нафари, Қурилиш банкида 31 ходимдан 2 нафари, Ўрта Осиё банкида 35 нафар ходимдан 2 нафари маҳаллий кадрлар бўлган³².

Ўзбекистон ССР МИК ҳузуридаги Марказий ўзбеклаштириш комиссиясининг 1929 йил 12 февралда “Ўзбек тилини билган муассаса ишчиларининг имтиёзлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди³³. Бунда асосий миллат бўлган ўзбеклардан ташқари европа миллатига мансуб ишчиларга қатор имтиёзлар берилди. Жумладан, ўзбек тилини билган ушбу ходимлар таркиби қисқартирилмаслиги, лавозими ва даражасининг кўтарилиши, қайта тайёрлов курсларида иштирок этиши, устама ҳақ тўланиши, мукофотланиши ҳамда турли рағбатлантиришлар белгиланди.

Европа миллатига мансуб ходимларнинг ўзбек тилини ўрганиши меҳнат интизоми сифатида ҳам қайд этилди. Ўзбекистон ССР МИКнинг 1929 йилнинг 30 мартдаги 56-рақамли қарорида ЎзССР Меҳнат кодексининг 47, 83 ва 90-моддаларига қўшимчалар киритилди³⁴. Амалдаги Меҳнат кодексининг 47-моддасига қўшимча “и” пункти жорий қилинди. Бунда мамлакатдаги барча муассасалар ва ташкилотлардаги ишчи-хизматчилар ўзбек тили ва янги ўзбек (лотин) алфавитини билиши, ўрганиши ҳамда мулоқот қилиши белгиланди³⁵.

Ўзбек тилини ўрганиш мақсадида очилган курсларнинг аҳволи қониқарли бўлмаганлиги сабабли Ўзбекистон ССР МИК ва ХКС 1929 йилнинг 7 сентябрида муассасаларда ўзбек тили курсларини қайта ташкил этиш тўғрисида 160-рақамли қўшма қарорни қабул қилган³⁶. Бунга биноан ўзбек тили курсларининг ташкил этилиши бўйича қўлланма чиқа-

³¹ Рахмонкулова А.Х., Бурхонов Б.М. XX асрнинг 20 – йилларида Ўзбекистонда давлат тили сиёсати тўғрисида. Мустақил Ўзбекистон ва миллатлараро муносабатлардаги барқарорлик мавзусидаги илмий-амалий анжуман материаллари. Т., 1995. Б. 68.

³² Ўзбекистон ПДА, Р-86-фонд, 4-рўйхат, 592-иш, 148-варақнинг орқаси.

³³ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5148-иш, 1-варақ.

³⁴ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5147-иш, 78-варақ.

³⁵ “Ўзбекистанская правда”. 5 май, 1929 г. № 60.

³⁶ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5148-иш, 43-варақ.

рилди ҳамда тўғараклар аниқ режа асосида олиб борилиши белгиланди. Шунингдек, европа миллатига мансуб ходимлар ушбу курсларда араб ва янги лотин имлосига асосланган ўзбек тилида ўқишни ва ёзишни билишларига қараб гуруҳларга ажратилди.

Европа миллатига мансуб ишчи-ходимлар ўзбек тилини ўрганиш бўйича очилган курсларни вақтинча тўхтатиб туришни яъни таътил беришни сўраб мурожаат қилганлар. Шундан сўнг, Ўзбекистон ССР Меҳнат комиссарлигининг “Ўзбек тили курсларининг ўқувчиларига таътил бериш тўғрисида”ги 1929 йил 30 майдаги 1150-сонли қарори қабул қилинган³⁷. Ушбу қарор асосида Марказий ўзбеклаштириш комиссияси қуйидагича топшириқ тайёрлаган: “Ҳар томондан сўроқлар келиб туриши муносабати билан Ўзбекистон ССРнинг ўзбек тили курслари ташкил этилган барча муассаса, корхона ва ташкилотларидаги мазкур курснинг ўқувчиларига таътил бериш масаласида Меҳнат комиссарлигининг шу йилги 1150-сонли қарори қўлланилиши лозим”³⁸.

1929–1930 йилларда маҳаллий ишчилар учун очилган уч ва олти ойлик курсларда инженер, ҳисобчи, конструктор, почта хизматчиси, архитектор, қишлоқ хўжалиги ходими каби соҳа мутахассислари тайёрланди. Хусусан, 1930 йил 1 январда Хоразм вилоятида 60 нафар маҳаллий ишчи агротехниклар курсини тугатди. “Ўзпахтасоюз” агрономлар тайёрлаш курсида 200 нафар ходим ўқитилди³⁹. Бу пайтда асосан қишлоқ хўжалиги соҳаси бўйича тракторчи, машинист, механик, агроном, комбайн ҳайдовчиси, чилангарлик каби курсларда маҳаллий ишчилар салмоғи юқори бўлди. Мазкур курсларни тугатган тажрибачиларга махсус шаҳодатномалар берилди⁴⁰.

Тарихчи Адиб Холид Ўзбекистонда амалга оширилган маҳаллийлаштириш сиёсати ҳақида қуйидагича фикр билдиради. “Маҳаллийлаштиришнинг сиёсий мақсадлари унинг иқтисодий унумдорлигига мувофиқ келмасди. Чунки у таржималар билан таъминлаб берадиган, маҳаллий халқни янги ишлар билан таништирадиган ва европаликларга маҳаллий тилларни ўргатадиган махсус ёлланувчи шахсларга эҳтиёж сезарди. Маҳаллийлаштиришга янги иқтисодий сиёсатнинг кириб келиши сифатида қаралиб, кўпгина харажатлар маҳаллий бюджетга юкланган эди. Ерли аҳоли аъзолари иш ўрганувчи сифатида ёлланиб, уларга кам ҳақ тўланган. Иқтисодий улуш борасидаги тортишувлар ишчилар

³⁷ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5168-иш, 30-варақ.

³⁸ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 1-рўйхат, 5168-иш, 30-варақ.

³⁹ Ўзбекистон ПДА, 58-фонд, 5-рўйхат, 484-иш, 4-варақ.

⁴⁰ Ўзбекистон МДА, Р-86-фонд, 10-рўйхат, 5-иш, 269-варақ.

меҳнат унумдорлигининг пасайишига олиб келарди – бу эса ўз-ўзидан маҳаллийлаштиришга қарши ҳаракатларнинг пайдо бўлишига сабаб бўларди. Бу асосан кичик саноатлашган секторларда ҳукмронлик қиладиган европалик ишчилар томонидан амалга оширилган”⁴¹.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон ССР ташкил этилган дастлабки йилларда ҳукумат олдида давлат идораларини ўзбеклаштириш борасида тўпланиб қолган муаммоларни бартараф этиш вазифаси кўндаланг бўлиб турган. Давлат идораларини маҳаллийлаштириш сиёсатининг янги босқичи европа миллатига мансуб ходимлар учун тўғарақлар ва курслар ташкил этилганлиги ва маҳаллий кадрларни тайёрлашда 3 ва 6 ойлик ўқув курслари тизимли ташкил этилганлиги ҳамда баъзи муаммолар бартараф этилганлиги билан характерланди. Шунингдек, муассасаларда амалиёт ўтаётган тажрибачиларга муносабат ижобий томонга ўзгарди. Улар меҳнатига ҳақ тўлаш тизимининг жорий этилиши ҳамда ҳар қандай камситилишларга қонуний жазонинг муқаррарлиги таъминланди. Русийзабон ходимлар учун ўзбек тилини ўрганиши белгиланишига қарамай бу амалда ўзини оқламади. Янги босқичда ҳам молия, банк иши, темирйўл ва давлат назорат органларида маҳаллий кадрлар салмоғи илгариги ҳолатни қайд этди. Қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат, енгил саноат каби баъзи соҳаларда маҳаллий ходимлар тайёрланди.

---

⁴¹ Adeeb Khalid. Making Uzbekistan. Nation, Empire and Revolution in the Early USSR. London.: Cornell University press, 2015. Б. 166.

О. РАШИДОВ

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ МАҲАЛЛИЙЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ВА УНИ ЎЗБЕКИСТОНДА АМАЛГА ОШИРИЛИШИ

Мазкур мақолада Ўзбекистонда совет бошқарувидаги маҳаллийлаштириш сиёсатининг айрим жиҳатлари ўрганилган. Мақолада большевиклар партияси тамонидан олиб борилган маҳаллийлаштириш сиёсатининг босқичи, принципи, мақсади ва моҳияти ёритилган. Хусусан, маҳаллийлаштириш сиёсатининг иккинчи босқичида европа миллатига мансуб ходимлар учун тўғараклар ва курслар ташкил этилганлиги, маҳаллий кадрларни тайёрлаш ҳамда иш юритиш тизимидаги баъзи муаммоларнинг сақланиб қолганлиги келтирилиб ўтилган.

Калит сўзлар: маҳаллийлаштириш, ўзбеклаштириш, тожиклаштириш, ерлилаштириш, миллий масала, миллий сиёсат, большевик, коммунистик партия, тажрибачилар, жиноят кодекси, меҳнат кодекси, лотин ёзуви, ижроқўм, кооперация.

О. РАШИДОВ

ПОЛИТИКА КОРЕНИЗАЦИИ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ И ЕЕ ПРОВЕДЕНИЕ

В данной статье изучены некоторые особенности политики коренизации в Узбекистане в период советского управления. Освещены некоторые аспекты этапов, принципов, цели и сущности коренизационной политики партии большевиков. В частности, были рассмотрены примеры о некоторых сохранных проблемах в системе делопроизводства и подготовки местных кадров, а также были организованы кружки и курсы для сотрудников с европейской национальностью в новом этапе коренизационной политики.

O. RASHIDOV

**THE POLICY OF LOCALIZATION OF SOVIET GOVERNMENT
AND ITS EXECUTION IN UZBEKISTAN**

In this article some features of policy of localization in management of the Soviet in Uzbekistan are considered. Some aspects of the stages, principles, objectives and scope of the localization Bolsheviks Party policy are given. Particularly, some problems were analyzed about organizing some courses and circles for European staffs, preparing local cadres and the system of working with documents in new stages of the policy of localization.